

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT TRANSPORT UNIVERSITETI**

Qo‘lyozma huquqida

UDK: 330.43:334.722(575.144)

XUSHVAQOVA DURDONA ISLOM QIZI

**KICHIK BIZNES SOHASINING IQTISODIYOT RIVOJLANISH
JARAYONLARINI STATISTIK BAHOLASH (NAVOIY VILOYATI
MISOLIDA)**

08.00.06 – “Ekonometrika va statistika”

**Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD)
ilmiy darajasini oshirish uchun yozilgan
DISSERTATSIYA**

Ilmiy rahbari: i.f.n., prof.S.M.Sultanov

Toshkent-2025

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
I BOB. IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA KICHIK BIZNES FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY VA USLUBIY ASOSLARI.....	13
§1.1. Raqobat sharoitida kichik biznes faoliyatini rivojlanish jarayonlarining ob'yektiv zarurligi va mazmuni.....	13
§1.2. Kichik biznes sub'yektlari faoliyatini ifodalovchi statistik ko'rsatkichlar tizimi.....	26
§1.3. Kichik biznes rivojlanishining xorijiy tajribasi va ularning mexanizmlaridan foydalanish yo'llari.....	40
<u>Birinchi bob bo'yicha xulosalar</u>	54
II BOB. NAVOIY VILOYATIDA KICHIK BIZNES SOHASI FAOLIYATINING IQTISODIY STATISTIK TAHLILI.....	56
§2.1. Navoiy viloyatida kichik biznes faoliyati va asosiy tendensiyalarining iqtisodiy statistik tahlili.....	56
§2.2. Viloyatda kichik biznes sohasini rivojlantirishdagi ijtimoiy-iqtisodiy muammolar va ularni hal etish yo'llari.....	66
§2.3. Navoiy viloyati shahar tumalarda kichik sohasi rivojlanishining statistik usullarida kompleks baholash.....	78
<u>Ikkinchi bob bo'yicha xulosalar</u>	95
III BOB. HUDUDLARDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK FAOLIYATINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH VA O'RTA MUDDATLI PROGNOZLASH.....	96
§3.1. Hududlarda kichik biznes sohasi rivojlanish tendensiyalarining ifodalaovchi ekonometrik modellarni tuzish va ularni kompleks baholashsh.....	96
§3.2. Hududlarda kichik biznes sohasi faoliyatining rivojlanish holatini ko'p variantli statistik prognozlash.....	109
§3.3. Navoiy viloyatida kichik biznes sohasining barqaror rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	117
<u>Uchinchi bob bo'yicha xulosalar</u>	127
XULOSA VA TAKLIFLAR	128
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR	131
ILOVALAR.....	132

KIRISH (falsafa doktori (PhD)dissertatsiyasi annotatsiyasi)

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahon iqtisodiyotida kichik biznes sohasining iqtisodiy rivojlanishi jarayonlarini statistik baholash muhim ahamiyatga ega bo'lib, u iqtisodiy o'sish dinamikasini aniqlash, raqobatbardoshlikni baholash, shuningdek, innovatsion faollik va ish bilan ta'minlanganlik darajasini tahlil qilish imkonini yaratadi. Xalqaro valyuta jamg'armasining hisobotiga ko'ra, "Bugungi kunda dunyoda 90,0 foiz korxonalar kichik va o'rta biznesga tegishli bo'lib, ular jahonning 63,0 foiz aholisini ish bilan ta'minlamoqda. Yevropa Ittifoqi miqyosida kichik va o'rta biznesning nomoliyaviy korxonalardagi umumiy salmog'i 99,8 foizni tashkil etgani holda, ishchi kuchini uchdan ikki qismini ish bilan ta'minlamoqda". Kichik biznes subyektlarining statistik baholash tizimini takomillashtirish natijasida, mazkur sohadagi muammolarni bartaraf etish yo'llari aniqlanib, davlat tomonidan amalga oshiriladigan iqtisodiy siyosatning samaradorligi oshadi, bu esa o'z navbatida iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanish, yalpi ichki mahsulot tarkibida kichik biznes ulushining ko'payishi va global iqtisodiy barqarorlikka erishishga xizmat qiladi¹.

Jahon iqtisodiyotida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish jarayonlarining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish va samaradorligini oshirish, joylarda qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish, ularning tashqi iqtisodiy faoliyatidagi ishtirokini kuchaytirish, aholini ish bilan ta'minlash va daromadlarini oshirish borasidagi imkoniyatlaridan to'laqonli foydalanish bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlariga ushbu sektorning iqtisodiy o'sishga qo'shayotgan hissasini aniqlash va baholash metodologiyasini takomillashtirish, kichik biznes subyektlarining innovatsion salohiyatini baholash va rag'batlantirish mexanizmlarini yaratish, shuningdek, ish o'rinlari yaratishdagi rolini aniqlash, raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik tadbirkorlik faoliyatining samaradorligini o'lchashning zamonaviy statistik usullari va ko'rsatkichlar tizimini ishlab chiqish hamda globallashtirish jarayonlari

¹ <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1504.pdf>

sharoitida kichik biznes raqobatbardoshligini baholash uslublarini takomillashtirish kiradi.

O'zbekistonda kichik biznes va hududiy tadbirkorlik faoliyatini tizimli hamda kompleks ravishda qo'llab-quvvatlash, barqaror rivojlanishini ta'minlash, uning yalpi ichki mahsulot (YaIM)dagi, ishlab chiqarish va aholi bandligini ta'minlashdagi ulushini oshirish, kredit resurslariga bo'lgan ehtiyojni qondirish va qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish kabi yo'nalishlarda tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. "2022–2026-yillarga mo'ljallangan² Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi"da ham iqtisodiyotni rivojlantirish va erkinlashtirish, milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlash, qishloq xo'jaligi tarmog'ini modernizatsiyalash hamda xususiy sektorni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish kabi ustuvor vazifalar belgilab berildi. Ushbu vazifalar kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining turli darajalarda rivojlanish omillari va tendensiyalarini statistik usullarda baholash, statistik ko'rsatkichlar tizimini ishlab chiqish, hududiy iqtisodiy rivojlanish strategiyalarining ekonometrik modellarini tuzish va prognozlashning ilmiy-uslubiy asoslarini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida", 2017-yil 7-fevraldagi PF–4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida", 2016-yil

5-oktyabrdagi PF–4848-son "Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmonlari, 2019-yil 20-noyabrdagi PQ–4525-son "Mamlakatda biznes muhitini yanada yaxshilash va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori va mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu dissertatsiya

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158 -sonli "O'zbekiston 2030" strategiyasi.

tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo‘nalishiga bog‘liqligi. Mazkur dissertatsiya tadqiqoti respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining I. “Demokratik va huquqiy jamiyatni ma’naviy axloq va madaniy rivojlanish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish “ustuvor yo‘nalishga muvofiq bazarilgan.

Mavzuni O‘rganilganlik darajasi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning nazariy jihatlar va uslubiy asoslari bo‘yicha xorijiy olimlardan: J.B.Sey, A.Smit, A.Marshall, Y.Shumpeter, J.Keyns, R.Xizrich, M.Piters, F.Xayek, M.Lapusta, Yu.Strostin, K.Makkonnell, S.Bryu va boshqalarning ilmiy ishlarida yoritib borilgan.

Shu bilan birga, Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi (MDH) davlatlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini tadqiq etish hamda ekonometrik modellashtirish bo‘yicha V.M.Savchenko, V.M.Shepelov, M.A.Fedotova va boshqalar ilmiy izlanishlar olib borishgan³

O‘zbekistonda kichik biznes va tadbirkorlikning umumiy muammolari, statistik modellashtirish hamda prognozlash masalalari bo‘yicha mahalliy olimlardan: S.S.Gulyamov, B.Yu.Xodiyev, B.A.Begalov, T.SH.Shodiev, Yo.Abdullayev, R.X.Alimov, B.K.G‘oyibnazarov, M.R.Boltaboyev, O.Kenjaboyev, O.Rixsimov, A.B.Yugay, I.O.Ulashev, N.Q.Muradova, N.B.Ashurova va boshqalar ilmiy ish olib borganlar⁴.

³ Savchenko, V. M. Kichik biznesni rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari va statistik modellashtirish yondashuvlari. MDH iqtisodiy tadqiqotlar markazi materiallari, nashr yili ko‘rsatilmagan. Shepelov, V. M. Kichik tadbirkorlik faoliyatini baholash va iqtisodiy-statistik tahlil metodologiyasi. MDH mamlakatlari iqtisodiy tahlil to‘plami, nashr yili ko‘rsatilmagan. Fedotova, M. A. Kichik biznes subyektlarining rivojlanishini prognozlash va modellashtirishning ekonometrik usullari. Iqtisodiy rivojlanish institutlari nashrlari, nashr yili ko‘rsatilmagan. MDH tadqiqotchilari guruhi. MDH mamlakatlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni iqtisodiy-statistik tahlil qilish hamda ekonometrik modellashtirish masalalari. Kollektiv monografiya, nashr yili ko‘rsatilmagan.

⁴ Гуломов С.С. Тadbirkorlik va kichik biznes. – Т.: 2008. – 365 б; Шодиев Т.Ш., Ходиев Б.Ю. и др. Эконометрика. учеб. пособие. – Т.: Шарк. 1999 -240 с.; Бегалов Б.А. Ахборот-коммуникациялар бозорининг шаклланиш ва ривожланиш тенденцияларини эконометрик моделлаштириш. И.ф.д. илмий даражаси олиш учун ёзилган диссертация иши.Т. 2001. -330 б.; Абдуллаев Ё. Кичик бизнес ва тadbirkorlik асослари. – Т.: Мехнат, 2010. - 349 б.; Алимов Р.Х. ва бошқалар. Миллий иктисодда ахборот тизимлари ва технологиялари. Ўқув қўлланма. – Т.: Шарк, 2004. - 320 б.; Гойибназаров Б.К., Болтабоев М.Р. ва бошқалар. Кичик бизнес ва тadbirkorlik: Ўқув қўлланма. – Т.: Иктисодиёт, 2010. – 275 б.; Кенжабаев А.Т. Тadbirkorlik фаолиятини ахборотлаштириш миллий тизимини шакллантириш муаммолари.: Икт.фан. докт. дисс.автореф. – Т.: 2005-39 б.; Рихсимбоев О.К. Ўзбекистон Республикасида кичик ва ўрта бизнеснинг устувор йўналишларини эконометрик башоратлаш.: Икт.фан. номз. дисс. автореф. – Т.: 2002. - 22 б.; Югай А.Б. Моделирование